

3 Kriminalita v Praze: měřítková diferenciacie a možnosti měření

JANA JÍCHOVÁ

3.1 Úvod

Kriminalitou v městském prostředí se první výzkumy zabývaly již od 19. století. Od té doby se ale výzkum značně proměnil, od používaných teoretických přístupů, cílů a výzkumných otázek, přes metody sběru dat i analýz až po používané územní jednotky. Na změnách se kromě řady dalších vlivů podílel i technologický vývoj. Vynález počítačů a jejich šíření umožnil jednodušší a rychlejší zpracování velkých souborů dat, jejich znázornění, prezentaci a publikování. Významný posun znamenala v posledních desetiletích možnost práce s přesnými GPS souřadnicemi míst trestných činů. Často se používají analýzy ohnisek kriminality (*hot spots analysis*) zaměřené na identifikaci vysokých koncentrací kriminality v určitých místech nebo předpovědní mapy výskytu kriminality odhadující, které trestné činy se kdy a kde stanou (např. Liu, Brown, 2003). S oběma typy analýz se v současnosti setkáváme i v Česku¹³, kde kriminalita nepatří k často studovaným výzkumným tématům, spíše je jí věnována značná pozornost v médiích. Tato forma prezentace kriminality je ovšem značně selektivní a obraz kriminality deformuje, pozornost je věnována zejména skandálními případy, případy korupce či násilné kriminality. Představy lidí o stavu či struktuře kriminality tak mohou být touto prezentací značně ovlivněny¹⁴ a negativně se mohou odrážet v jejich pocitu bezpečí/ohrožení kriminalitou.

Jeden z faktorů, který je v rámci výzkumu kriminality studován, je fluktuace/stabilita obyvatelstva a její souvislost s kriminalitou. Důležitou roli jí přisuzovali již výzkumníci z chicagské školy¹⁵, kteří na příkladu Chicaga ukázali,

¹³ Předpovědními mapami se zabývá celý projekt „*Mapy budoucnosti – moderní nástroj ke zvýšení efektivit a kvality výkonu veřejné správy v oblasti prevence kriminality založený na analýze a predikci kriminality*“, který zajišťuje Ministerstvo vnitra ČR. Více informací dále v textu a na webových stránkách *Mapy budoucnosti* (2016). Analýzy ohnisek kriminality rozvíjejí Ivan a Horák (2012) či Bariliik (2015).

¹⁴ Mezi časté mylné představy patří velmi vysoký podíl násilných trestných činů z celkového počtu trestných činů, který se podle statistik kriminality v posledních letech pohybuje kolem 6 % v průměru za Česko, 3 % v Praze (Policejní prezidium 1994–2014).

¹⁵ Chicagská škola vznikla ve 20. letech 20. století na univerzitě v Chicagu, je jí označován myšlenkový proud zaměřující se na sociologii města a kriminalitu.

že se kriminalita koncentruje zejména ve čtvrtích vnitřního města s vysokou fluktuací obyvatelstva (Burgess, 1925, Park, 1925). Tyto oblasti jsou zároveň rezidenčně nestabilní, což zvyšuje anonymitu, stěžuje navázání pevnějších sociálních vazeb.¹⁶ Fluktuaci je v kontextu kriminality následně věnována jen omezená pozornost, což se mění až s přístupem environmentální kriminologie a rovněž zmíněným technologickým vývojem. Roste zájem o časoprostorové souvislosti trestných činů i sociální a fyzické charakteristiky míst, kde ke kriminalitě dochází, stejně tak je zkoumáno prostředí, ze kterého pocházejí pachatelé.

Kapitola si klade několik cílů. Kromě dokumentace vývoje vybrané kriminality po roce 2010 v Praze je hlavním cílem ukázka diferencovaných výsledků analýzy kriminality při použití různých měřítkových úrovní (územních jednotek) a různých zdrojů dat (zejména za obyvatelstvo). Kapitola poukazuje, jak volba metodického přístupu sledování ovlivňuje výsledky, v tomto případě míry kriminality či vybraných druhů kriminality, což se pak může významně projevit na následné interpretaci. V kapitole klademe důraz na majetkovou kriminalitu a specificky na krádeže věcí z aut. Za tento trestný čin jsou dostupná nejen data v detailu policejních obvodů, ale i vybraná data s GPS souřadnicemi a časem spáchání trestného činu.

3.2 Výzkum kriminality ve městě

Výzkum kriminality v městském prostředí se od svých počátků do současnosti v mnoha ohledech vyvinul, postupně se měnil nejen důraz na jednotlivá témata, ale i metody analýzy či zvolené geografické měřítko sledování. Podkapitola stručně etapizuje výzkum kriminality ve městě z pohledu měřítka a hlavních témat výzkumů, pozornost je věnována zejména fluktuaci obyvatelstva.

První výrazné propojení s vývojem výzkumu v sociálních vědách je zřejmě ve 20. letech 20. století, kdy se dostává kriminalitě pozornosti u výzkumníků chicagské školy sociologie města (více Weisburd, Bernasco, Bruinsma, 2009, Jíchová, 2014 aj.). Výzkum se tehdy obracel přímo na zkoumání procesů a fungování města, tehdejší studie kriminality odhalily mj. vyšší koncentraci kriminality ve vybraných částech města i faktory, které ji ovlivňovaly. Mezi významné poznatky patřilo zjištění, že vyšší úroveň kriminality, ale i koncentraci různých sociálně patologických jevů, lze nalézt v oblastech s vysokou mírou fluktuace

¹⁶ Právě výzkumníci chicagské školy, zejména Shaw a McKay (1942), začali rozvíjet významnou teorii sociální dezorganizace, která poukazuje na vztah mezi charakteristikami společnosti, prostředí, fungování vztahů a výskytem patologických jevů. Význam této teorie pro výzkum kriminality shrnuje např. Moravcová (2014).

obyvatelstva, mezi které patřila zejména vnitřní města (Park, 1925, Shaw, McKay, 1942). Za další společný prvek výzkumu v sociálních vědách můžeme považovat případové studie, konkrétně pak např. etnografické studie, které se zaměřovaly na menší lokality, studie lokálních gangů apod. (např. Thrasher, 1927, Whyte, 1943).

Další rozvoj výzkumů městské kriminality nastává až s přelomem 60. a 70. let 20. století zejména ve Spojených státech amerických a v anglosaských zemích, kdy nastupuje řada celospolečenských, ekonomických a politických změn.¹⁷ V této době obecně dochází k proměně role a zaměření sociálních věd, roste kritika předchozích výzkumů založených zejména na statistikách, rozsáhlých analýzách dat, a výzkum se posunuje mj. k většímu důrazu na člověka, jeho vnímání či na lokální případové studie. Tento trend je zřejmý i ve výzkumu kriminality. Díky podstatnému vlivu environmentální kriminologie se hlavní zájem přesouvá na mikroúroveň, objevují se studie konkrétních lokalit, míst a sociálně-prostorových vztahů (více Herbert, Hyde, 1985, Wortley, Mazerolle, 2011, Barilík, 2015 aj.). Významnou měrou se tak do studia kriminality vrací téma fluktuace, stability, ale i mobility, a to nejen v kontextu populační (ne)stability různých částí města podle vzoru chicagské školy. Pozornosti se dostává prostorovému a časovému uspořádání kriminálních činů, manželé Brantinghamovi (1984) přicházejí s teorií struktury trestné činnosti, která ukazuje, že páchaní trestných činů se neděje náhodně, ale lze vysledovat určité prostorové vzorce. Zároveň se pozornost obrací k sledování pohybu pachatelů trestných činů, vazbě mezi místem jejich bydliště a místem páchaní trestných činů, či výzkumu prostorového a časového kontextu páchaní trestných činů. V tomto směru výzkumu se prosadila teorie rutinních aktivit (Cohen, Felson, 1979), jež upozorňuje na potřebu časového a prostorového souběhu minimálně tří elementů: motivovaného útočníka, vhodné oběti a nepřítomnosti dohledu.

S důrazem na mikroúroveň se do centra pozornosti dostávají konkrétní místa a objevují se analýzy ohnisek kriminality, které zkoumají místa se zvýšenou koncentrací trestných činů (Block, 1995, Sherman, 1995 aj.). Studie zkoumají sociální a fyzické atributy těchto míst, jejich funkci i vzdálenost od různých typů prostředí (např. restaurací, barů), opomenuta není ani stigmatizace míst a hodnocení jejich „nálepek“. S diferenciací míst kriminální aktivity přicházejí manželé Brantinghamovi (1995). V jejich práci se objevují místa poskytující vhodné příležitosti pro spáchání zločinu (*crime generators*), místa cíleně vybraná pro

¹⁷ Důvody, které v tomto období vedly ke zvýšení zájmu geografů o studium kriminality, představují LeBeau a Leitner (2011). Kriminalitě je zároveň věnováno více pozornosti i v dalších oborech, sociologii, architektuře či územním plánování.

spáchání zločinu (*crime attractors*) a místa, kde dochází k běžné trestné činnosti páchané místními (*crime-neutral areas*). Diferenciace má význam pro pochopení fungování určitých míst, cílení prevence kriminality, plánování rozvoje lokalit, výstavby, zřejmá je i provázanost na pocit bezpečí.

V současné době se zahraniční výzkumy městské kriminality soustřeďují na několik témat, přičemž typické jsou výrazné přesahy výzkumů do praxe a propojování s prevencí kriminality. Studie jsou často koncipovány formou návrhů na snížení kriminality a využívají prvky situační prevence kriminality (Clarke, 2011, Ceccato, 2013; shrnuje např. Barilik, 2015). Tento trend je rovněž doplněn v zahraničí uplatňovanými strategiemi tzv. *community policing*, ve kterých je ústředním bodem komunikace mezi policií a místními komunitami (více Green, 2000, Skogan, 2004). Stále silnou oblastí výzkumu jsou analýzy rozložení a struktury kriminality, výzkumy se věnují i tzv. geografickému profilování, které směřuje k identifikaci bydliště pachatele sériové trestné činnosti (více např. Barilik, 2015).

Velká pozornost se dále upírá na mapování kriminality v konkrétních lokalitách a na zmíněné analýzy ohnisek kriminality (Anselin, Griffiths, Tita, 2011, Leitner a kol., 2011 aj.). Analýzy využívající GPS souřadnice trestných činů umožňují zkoumat ohniska kriminality, a to z prostorového i časového pohledu. Kromě zkoumání lokalizace a atributů těchto míst se tak zaměřují i na hledání časových pravidelnosti, zda lze najít denní, týdenní, měsíční či sezónní rytmy dané kriminality. Takovéto analýzy pak směřují k dalšímu trendu současných výzkumů, a to k předpovídání kriminality (Chainey, Tompson, Uhlig, 2008 aj.). Na základě detailních analýz právě časového a prostorového uspořádání trestných činů se odhaduje, kde a kdy lze očekávat další případy a podle toho se zaměřuje pozornost policie. Výzkumy dokládají odlišnou efektivitu zejména v závislosti na konkrétních druzích trestných činů, např. vyšší přesnost odhadu míst s výskytem pouliční kriminality oproti místům zatíženým krádežemi věcí z aut či krádežemi aut a vloupáním do obydlí (Chainey, Tompson, Uhlig, 2008). Různě se hodnotí možnost přesunu trestné činnosti na jiná místa, např. Eck (2002) porovnává výsledky řady výzkumů v různých zemích zejména anglosaského světa a dochází k přesvědčení, že k přesunům do takové míry nedochází. Podporuje to myšlenku, že některé trestné činy jsou vázány na určitý typ prostředí a přesun není tak jednoduchý, Ziegler (2007) uvádí jako příklad vazbu násilných trestných činů na okolí barů a restaurací. I zde je ale důležitý typ trestné činnosti.

3.3 Výzkum kriminality v Praze

Výzkum kriminality v Česku se rozvíjel daleko pomaleji než v zahraničí. Ačkoliv cílený sběr dat z kriminální sféry začal již v druhé polovině 18. století, první studie nalezneme až ke konci 19. století (Zucker, 1894, L. K., 1897). Tyto studie ale komentují kriminalitu nejnižší v detailu za historické země, detailnější analýzy neobsahují. Z doby okupace a po 2. světové válce byla zatím objevena jen data o počtech odsouzených za celý stát, ani v pozdějších letech nejsou dostupná podrobnější data (více Marešová, 2011). Za Prahu nalezneme data alespoň v detailu městských obvodů v kriminálních statistikách Veřejné bezpečnosti, které vycházely v 60. a 70. let 20. století a z nichž některé obsahují i krátká shrnutí vývoje a struktury kriminality.

Kriminalitu v Praze podrobněji rozebírá až rozsáhlejší publikace Karabce a kol. (1976), ve které se autoři zaměřují i na další jevy jako sebevražednost či prostituci. Vývoj kriminality ovšem nerozebírají ve větším územním měřítku, ale Prahu hodnotí jako celek. Rovněž zveřejňované studie pracovníků Institutu pro kriminologii a sociální prevenci z 90. let, které se primárně soustřeďovaly na analýzy úrovně a struktury kriminality a analýzy jednotlivých témat z oblasti kriminality (např. loupeži se věnuje Osmančík, 1992), hodnotí kriminalitu převážně za Prahu jako celek. Na zmíněnou publikaci a téma loupeží v Praze navazují po přelomu století Rozum a kol. (2005a, b), využívají jak městské obvody (Praha 1–10), tak v textu pracují s konkrétními místy, za jedno z ohnisek je např. označeno centrum či přímo oblast Václavského náměstí a okolí. Výzkumy za podrobnější členění Prahy se objevují až v závěru prvního desetiletí 21. století, mezi první práce analyzující data v členění za tzv. místní oddělení policie (dále MOP¹⁸) patří Čermáková (2008) a Karbanova (2009) práce. V dalších studiích orientovaných na kriminalitu (Jíchová, Temelová, 2012a, b, Temelová, Čermák, Jíchová, 2012, Jíchová, Nemeškal, 2015a, b) je kromě jednotek MOP využito rovněž zonální členění města vycházející z prací chicagské školy. Studie hodnotící kriminalitu v detailnějším územním členění umožňují poukázat na diferenciaci různých částí města, na spojitost kriminality s dalšími jevy, sociálním i fyzickým prostředím.

Detailnější analýzy i možnost zcela odlišného pohledu na kriminální data přinesly změny v posledních letech. Důležitým mezníkem je nová možnost práce s daty, která obsahují GPS souřadnice míst, kde k daným trestným činům došlo. Tato data umožňují analýzy v měřítku lokalit, míst, výzkum shluků trestných

¹⁸ Místní oddělení policie (MOP) představují základní jednotky Policie ČR v Praze, mimo Prahu se nazývají obvodní oddělení policie (OOP). V současnosti v Praze funguje 49 MOP, dále jedno oddělení a jedna policejní stanice.

činů a využití poznatků v zahraničí již dlouhodobě zakotvené environmentální kriminologie. V Česku tyto údaje dlouho nikdo systematicky nesbíral a tedy ani neanalyzoval a je nutno říci, že i v současnosti je dostupnost těchto dat značně omezená. Dobrým příkladem využití lokalizovaných kriminálních dat, a zároveň spolupráce vědecké instituce, policie a městské samosprávy, jsou specializované mapy a analýzy, které vznikly v Ostravě (např. Ivan, Horák, 2012). Jiná města sama zveřejňují vybraná data za kriminalitu, např. Uherské Hradiště data za vybrané trestné činy i přestupky.¹⁹ Mapy kriminality jsou vytvářeny např. i v Chebu, Kolíně či v Pardubicích, kde navíc městská policie sdílí informace o aktuálních pozicích vozidel i pěších hlídek se státní policií.²⁰ Kolín slouží jako jeden z modelových případů pro využití technik predikce kriminality a předcházení páchaní trestných činů. Tomuto tématu se dlouhodobě věnoval projekt *Mapy budoucnosti*, který vznikl pod patronátem Ministerstva vnitra ČR právě s cílem implementace technik predikce kriminality ze zahraničí na český kontext.²¹

V případě Prahy zatím data s GPS souřadnicemi nebyla příliš publikována, jedná se pouze o dílčí studie založené na omezeném množství dat. Příkladem je analýza krádeží věcí z automobilů provedená Barilikem (2015) a rozšířená Jíchovou a Šimonem (2016). Barilik (2015) na tříměsíčním setu dat podrobně ukazuje postup práce s daty a možnosti analýzy. Ve své práci identifikuje nejvýraznější ohniska krádeží věcí z automobilů, kterým se následně věnuje detailněji. Jíchová a Šimon (2016) analyzují obdobná data, ale propojují je s vybranými daty za přestupky za pomoci přepočtu do tzv. gridů, které člení Prahu do pravidelné čtvercové sítě. Výhodou přepočtu do čtvercové sítě je možnost propojení dat, která jsou dostupná v různé územní podrobnosti a v nestejných jednotkách, a jejich následná společná analýza.

3.4 Metodika a zdroje dat

Kapitola pracuje s řadou dat, která mají svá specifika i odlišný územní detail. Jednotlivým setům dat je zde proto věnována větší pozornost, postupně jsou představena použitá data za kriminalitu a za obyvatele. Závěr podkapitoly shrnuje použité územní jednotky.

¹⁹ Mapa kriminality v Uherském Hradišti (2016).

²⁰ Více informací o projektu v Chebu viz Ivanič (2014). Mapy kriminality a vývoj kriminality ve městě Kolín (2016).

²¹ Více informací o projektu „Mapy budoucnosti – moderní nástroj ke zvýšení efektivity a kvality výkonu veřejné správy v oblasti prevence kriminality založený na analýze a predikci kriminality“ viz webové stránky *Mapy budoucnosti* (2016).